

Payer Imre

A KÖLTŐI EMLÉKEZET
TÖBBÉRTELMŰ MEGSZÓLALTATÁSA

Várady Szabolcs kötete¹ remekül szerkesztett kompozícióegész. Jól és arányosan adagolja az olvasói intenzitást. Az emlékezet különböző szempontjai formálják meg a ciklusokat. Telitalálat az elején a *Mondd csak* cím – a versszövegben szerepel a kötet cím is –, amely lehet megszólító, önmegszólító és az olvasót utána mondásra felszólító alakzat is:

Mondd csak, emlékszel még a villamosra?
Az a børszif vagy micsoda,
amit a kalauz megrántott, hogy mehet,
a lépcső, ahol lógni volt a legjobb.
Az ütközőre nem mertem soha.

A lányokat Béláék ablakából,
fehér blúzukba onnan látni be.
Jurányi utca, oda járt anyám is.
Már jött a nyár. Tényleg, hogy telt a nyár?
Verára emlékszel? De mennyire!
(...)

A könyv egészének belső, lírai eredménye az otthon nevének megtalálása. Erre utal a kezdő és a záró vers, a keretes szerkezete is. Életszerű szöveget és szövegszerű életet olvashatunk. Általában véve az irodalmi textus és a biográfia mindig szövevényes viszonyban áll egymással, sem azonosítani, sem teljesen elválasztani nem lehet a két írás- és olvasásmódot. Élet- és szövegszerűség egymást építi és lebontja, az élet nem lehet mentes az olvasástól. A költő élete kulcshelyének nevét élete és olvasása együttes működésével találja meg és találja fel egyszerre, ráadásul egy határtalan szöveggközöttiség hálója egyik

---

1 Várady Szabolcs: *De mennyire*. Budapest, 2019, Magvető.

csúcspontjában, illetve annak nyelvek közötti fordításában-értelmezésében.

Az indító vers:

Hogy is hívják azt a kis dán falut?
Azt hittem, soha nem érünk oda,
nem jófelé megyünk, vagy kifogy a
benzinünk és sehol egy árva kút,
megyünk, megyünk, mióta és miért?
Csinos kis házak, mikor végre meglett,
és egy házon kiírva persze, Hamlet,
és úgy voltunk, mint aki hazaért.
Takaros, szőke lányok bizonyára
dán viseletben szolgáltak teát fel
és dán péksüteményt.
Hűvösödött, mire eljött a farewell.
Elindultunk ellenkező irányba.
Kalifornia, '88 tele.
Talán fűtöttünk is a kocsiban.
A nap ment lefele.
De hogy hívják azt a kis dán falut?
Megírtam ezt a verset, vége van.
Hová tegyem, ha majd eszembe jut?
(Kaliforniában egy dán falu)

A záró vers a név kimondása, ami az utazás és levelezés mellett Horatius egyik szatírája fordításának kommentárjához is fűződik:

És hát még más is kiderült: a lakóhelye Solvang.
Ez legalább meglett, nem igaz? Jaj, Flaccus, öreg csont!
(Sermo)

A név itt az irodalom időbeliségének örök jelenében helynélküli hely. Élet és irodalom egybemosódik. Inkább érzés, mint földrajzi hely, jelenbeni emlékezés. Utópia? Nem, mert mégis létezik. Olyan hely, ami minden más hellyel kapcsolatban van? Kicsit, de nem igazán. Ez a hely

az otthon helye, az otthoné, ami nagyon távol van, nem csak földrajzi értelemben, az igaz otthon, bár a nevét ízlelgetjük, kínzó módon egész életidőnkben keresve a nevet, hátha megtaláljuk, legalább az otthon érzését a névben, mint igazi jelentésben.

Várady Szabolcs költészete elsősorban a jelentéstani horizontok elmozdításával (ízlelőnek néhány nagyon jellemző: *Egy dán falu Kaliforniában*, *Errata*, *Téged szeretlek*, *Lapzártá*, *Beérkezett üzenetek*, *Titkos tudomány*, *Elvesztettem a fonalat*, *Egy idegen*) kapcsolódnak az európai költészet rokon törekvéseihez. A jelentés hangulati, nem fogalmi, a fogalmi jelentés nem visz sehová, főleg nem az otthonhoz. Ennek a szemléletnek adekvát stiláris közege a társalgási regisztert használó közvetlen hangfekvés. Mintha egy közeli barát beszélne régi barátjához. A gyerekkor és kamaszkor mint élettörténetünk alapja. Azok a mély érzelmi kapcsolódások, amelyek másoknak semmiségek, nekünk azonban betonstabilak. Elkísérnek minket minden változásig, egészen a nagy változásig, ahonnan nincs több változás. Felkészítenek minket, s ha olvassuk ezeket az érzelmi alapzatokat, amelyek csakis ironikusak lehetnek, mert maga az emberi lét kiszámíthatatlansága az ironikus, mindennek belátásával talán megvan az esélyünk arra, hogy elviselhetőbbek legyenek a mindig új tapasztalatok. Mindenütt jó, de legjobb sehol – mondta Rejtő Jenő. Efféle mentalitása van az első, meghatározó, versvilágba vezető költeménynek is. Ugyanakkor Várady Szabolcs szemlélete némiképp az elbeszélő Ottlik Gézáéhoz is hasonlíthat: „Egy nagy költő életműve összefüggő egész – önéletrajzi jellegű: végül is azt mondja el, mi az, amit fontosnak tartott életében, létezésében. Ezt szeretném én is mint regényíró, ilyen épséggel és teljességgel és egészen elmondani; tehát szeretnék valami összefüggést a műveim között, nem szeretném, hogy egymástól független, külön konstrukciók legyenek.” „Nem tudom, hogy mi a lényege egy ember életének: a tettei, viselt dolgai, vagy olyasféle megfoghatatlan apróságok, mint egy ködös téli reggelének a hangulata.” (Ottlik Géza: *Próza*)

A Név körüli létmeghatározó keresés egyébként felbukkan a prózaíró Buda című regényében – *Serpolette* a név, ennek alkotói keresésétől Réz Pál is megemlékezett a *Holmi* folyóiratban. A kihívás és a veszély, egyszóval a próbatétel nagyon hasonló kettejük írásművészetében

(noha egyikük költő, másikuk elbeszélő). Csak a nagyon fontos létmondanivalót kell kimondani, de az nem fogalmi, a szinte mellékes a fontos, a fontosnak mondott jelentéktelen fontoskodás.

Várady Szabolcs mentalitásbeli-nemzedéki kételkedést mélyít el a nyelvhasználatban is feltáruló létértelmezési viszonylagosság tapasztalatában. Így talál visszamenőleg a régmúlt irodalmával is alkotói kapcsolatot, hiszen az ókori latin Horatiusnak a baráti levelezése is hasonló lehet. Ez a költészet hitelességének a súpontja már az ókori szerzőnél is, az emelkedett ódák csak derivátumok, melléktermékek, és nem fordítva:

Hogyha a téma Horatius, akkor a jó közelítés kezdő pontja a sermo – annyit tesz, csevegés, de azt is jelzi: beszél és nem dalol itt a poeta. Ez megelőzte az ő életművében az ódát, vagy helyesebben mondva az éneket, úgy van, a carment, s ezt is a köznapi hang, az epistula zárja be végül. És ez a hang, ez a kulcsa Horácnak, a léha, a könnyed, ezt taglalták hosszasan Ádámmal a szobában és az ebédnél.
(*Sermo*)

Várady Szabolcs megjelenítően tárgyias formában, adatközlő, tudósító bezédmóddal ér el bensőséges érületi hatást – semmi sem kitalált a látványok rétegében, mindennek valóságra utaló referenciája van. De ez a valóság szűken vett valóságszelet-sorozatokból áll. A helyszínek, épületek tényleg ott vannak, voltak, ahol a helyrajzi dokumentumokban is fel lehetne lelni őket. A figurák valóságos személyek, az események (például motorverseny) valóban megtörténtek. A versekben a negatív tapasztalok a mérvadók. Valami nem sikerül, az ünnepi eseménynek nagyon rossz a közérzete. A tájban és miliőben a szinte groteszken csúf, inkább alantas részletek keltik fel a figyelmet (*Pók a párnán*). De mivel általános a rosszkedv, így az idillien derűs jelenetek különösen kiemelődnek.

A tapasztalati én nem az eszmei általánost szólítja meg, akár más, akár önmegszólító formában (lásd Németh G. Béla tanulmányát az

önmegszólító verstípusról), a költő nem hisz ebben, a lényeg a közvetlen léttapasztalatban van, ami nem általánosítható. Ebből következően is felértékelődik az alkalmi költészet válfaja. Az emlékezésekbe intim megszólítású gyászversek, születésnap-i köszöntők kerülnek. A közéleti darabok a sanzonformával is ironikus jelentésre sarkallják az olvasót. Memoárverseket olvashatunk, személyes magánemberi emlékezést. A próza- és a líraolvasás partitúrájának ajánlatát remek érzékkel variálja. A versek modalitása szomorú, de rezignáltságában is tartással bír. Ez a lényeg, a mély érzés fegyelmezetten latin visszafogottsága, minden harsányságot kerülő eleganciája.

Említettem, hogy a nagyon önéletrajzi szövegeknek veszélye is lehet. A személynevekkel, monogramokkal, utcanevvel kapcsolatban kétféle olvasási mód is jelentkezhethet. A nem szakmabeliek szűk körén kívül teljesen érdektelenek, semmit sem jelentenek. De ez a jobb változat, hiszen ilyenkor az olvasó valahogy a saját közvetlen ismerőseire asszociál, így ad hangot a verseknek, s ez irodalmi olvasat lesz. Hiszen akár egy mindennapi ember érzelmes vizslalékezéseként is olvashatók, könnyű az azonosulás széles körben is, ezt a meghittent közvetlen hangfekvés is jól közvetítheti. Az irodalmi veszély a másik változatban rejlik, vagyis hogy a versek olvasója tudja, kikről van szó (sokan vannak, a cikluscímek: *Vagy megvolt valóban, Ha ott is: itt* – Réz Ádámra és Pór Péterre utalnak leginkább), ez viszont kulcsot igénylő kordokumentumokká változtatja a költészetet. Óhatatlanul konkrét életrajzi megfigyelések indulnak el, összehasonlítások a saját ismeretségi élményekkel, kíváncsiságok esteleges intimpistáskodásokkal.

Az emlékezet fő jelképe a trezor:

Az országútról mennek a hegy felé,
volt egy hetük, el kell búcsúzni tőle.
Az utca erdő, egy kis ház a végén,
zene dől ki az ablakon belőle.

Ami volt, megvan, őrzi egy trezor,
örökre ott van, te sem veheted ki.

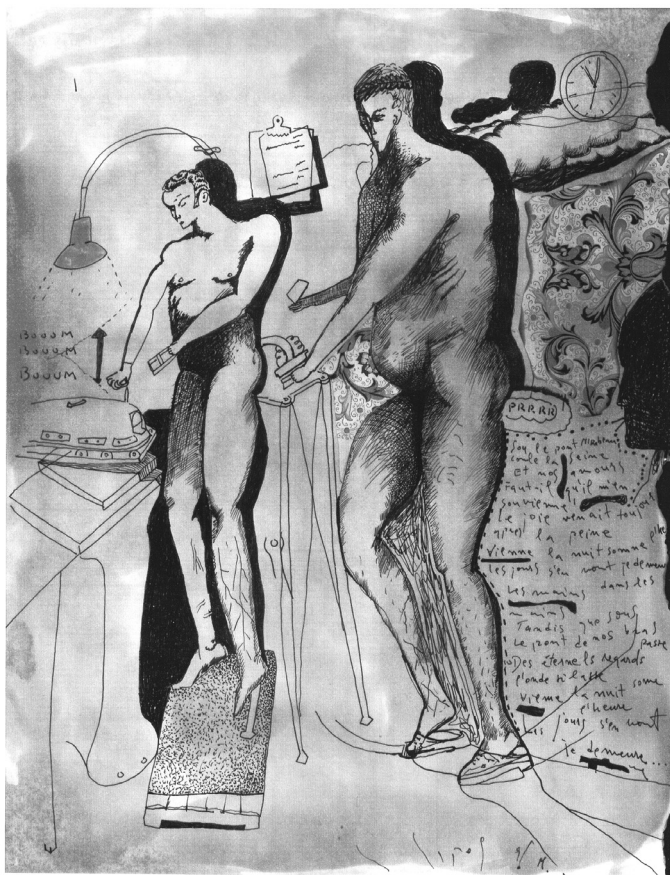
Akit szerettél egyszer, nem lehet
visszaható hatállyal nem szeretni.
(*Trezor*)

Tehát időbeliség nélküli immateriális tér. A páncélszekrény, amelyben a nagy értékek vannak, amelyhez csak a választottak férhetnek hozzá. Ezek a választottak azok a személyek (többségükben munka- és alkotótársak, illetve családtagok), akikhez mély érzések fűzték a lírai ént, ezekből a nagyon mély érzelmi kapcsolódásokból épül meg. A beszéd tehát nem soliloquium-szerű. A kapcsolat az én forrása – a „csak másban moshatod meg arcod”.

Egyszerre emlékezettechnika és jelentésvizonylagosító eljárás működik az *Errata* című versben. Ez – magyar nyelven: hibajegyzék – eltávolított, objektivált létmódot ad a költői folyamatoknak. A pszichológia hermeneutikája szerint pedig az elfojtás művészi kifejeződése. Az jelenik meg, hogy a meghatározóan traumatikus események tudatküszöb alá nyomása miként dob a tudat felszínére úgymond mellékes eseményeket, amelyek ezáltal nagy intenzitást kapnak.

A lefokozott érzelmiségű költői beszéd viszonylagosító (ön)szemléletében megőrződik a meghitt benső személyiség, ilyen módon tehát a késő nyugatos hagyományt fenntartva értelmezi át ez a költészet a racionalisztikus esztétista, a *Nyugat* harmadik nemzedékéhez köthető, a formába kényszerített személyesség és a visszafogott metafortizált-ságú lírai hagyományt, a neoklasszikus formát – a könnyed beszédmódor remek jambusokban vagy hexameterében szólal meg, szabályos verssorokban pontos cezúrákkal – és az arányosított szintaxisú beszédmódot. A „választékos lírátlánítás” alapvetően a versmondattal szintjén jelentkezik elliptikus, transzmutációs alakzatok finom alkalmazásával, a szórendi változtatással, az akusztikusabb hatás elérésével – visszafogott hanghordozású, magas formakulturájú és arányosan építkező lírai nyelvben. Vas István lírájának lehetséges hatását mutatja a tapasztalati ihletettséggel gondolatosság és epikus jellegű jelenetelés. A világos tagoltságú, racionális, művelten köznyelvi regiszterű poétika, amelyik kerülve a látomásos jelképiséget, visszafogott hanghordozású, magas formakulturájú, és arányosan építkezik.

A cikluscímek mondatkörnyezet nélküli utaló- vagy kötőszavak – a töredékességre utalnak. Arra a kortapasztalatra, amely nem adhat hitelt az (ál)ünnepeyesen hangzó egészelvűségnek. Várady Szabolcs költészetének hatástörténeti folytonossága pedig már most biztosított-nak látszik, no meg a kifinomult, sosem hivalkodó lírai érzék mindenkiben visszhangra talál, akinek van érzéke az árnyalatokban is megszólaltatott igazi költészethez.

Életmozzanat a manufaktúrában, G. Apollinaire-verssel, 1995